Wstępne badania konserwatorskie południowej ściany loggii pałacu Pod Krzysztofory w Krakowie

Badania architektoniczne południowej ściany i części sklepienia loggii arkadowej pałacu Pod Krzysztofory przy Rynku Głównym 35 w Krakowie – poprzedzone badaniami na obecność polichromii – prowadzono w 2000 roku pod kątem możliwości realizacji prac przewidzianych w projekcie architektonicznym zagospodarowania podworca pałacu[1]. W projekcie tym – zatwierdzonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie – m.in.[2] zawarte było zalecenie architektonicznego rozpoznania badawczego ścian loggii[3].

Pierwsze badania architektoniczne sensu stricto pałacu Pod Krzysztofory prowadzono w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, a objęły one część jego kondygnacji podziemnej. Badania te wykonane tamże przez Aleksandra Filipowicza i Waldemara Niewaldę przeprowadzono w stopniu umożliwionym przez użytkownika budynku[4]. Dokumentację naukowo-historyczną pałacu Pod Krzysztofory, w pewnej mierze kierunkującej strukturalne badania architektoniczne, opracowano uprzednio już w 1978 roku[5].

Przeprowadzone w 2000 roku konserwatorskie prace badawcze[6] miały na celu rozpoznanie zabytkowych warstw malarskich na południowej ścianie i sklepieniu loggii, jak również rozpoznanie istniejących w ścianie loggii – wykonanych z kamienia – elementów dekoracji architektoniczno-rzeźbiarskiej i ich relacji z wątkiem ściany. Badania stratygraficzne wypraw tynkarskich pozwoliły na ustalenie, że najstarsza zachowana warstwa kolorystyczna posiada tonację szarougrową o odcieniu nawiązującym do kolorystyki kamiennego wystroju loggii, a wiązać ją należy z pracami remontowymi prowadzonymi w pierwszej ćwierci XX wieku[7]. W trakcie badań architektonicznych w pierwszej kolejności określono relacje sąsiadujących ze sobą elementów konstrukcji i wyposażenia dekoracji architektonicznej ściany i sklepienia loggii w partiach odsłoniętych w odkrywkach. Analiza stylistyczna elementów zabytkowej kamieniarki i jej stratygraficznej relacji z wątkami ściany, a także cechy fizyczne odsłoniętych w odkrywkach partii wątków pozwoliły na kolejne ustalenia umożliwiające na określenie datowania.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzić można, że rozpoznane elementy południowej ściany loggii dzielą się na wyraźne grupy stratygraficzne stanowiące podstawę do określenia rozwarstwienia chronologicznego.

Do pierwszej z nich należy cegła palcówka o średnich wymiarach 7 na 13 na 26,5 cm, ułożona w nieregularnym

[1] Łukacz M., Ciepiela W., Pietroń J.: „Projekt zagospodarowania dziedzińca pałacu »Pod Krzysztofory« Rynek Główny 35 i ul. Jagiellońska 4". Kraków 2000. Pracownia Badań Zabytków Architektury Marek Łukacz (dalej cyt. PBZA Marek Łukacz), mps w archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (dalej cyt. arch. MWKZ).

[2] Jednym z elementów dokumentacji konserwatorskiej związanej z przygotowaniem „Projektu zagospodarowania…" była dokumentacja: Łukacz B.: „Kraków, Rynek Główny 35, pałac »Pod Krzysztofory« – kierunkowy program prac konserwatorskich". Kraków 2000, PBZA Marek Łukacz, mps w arch. MWKZ.

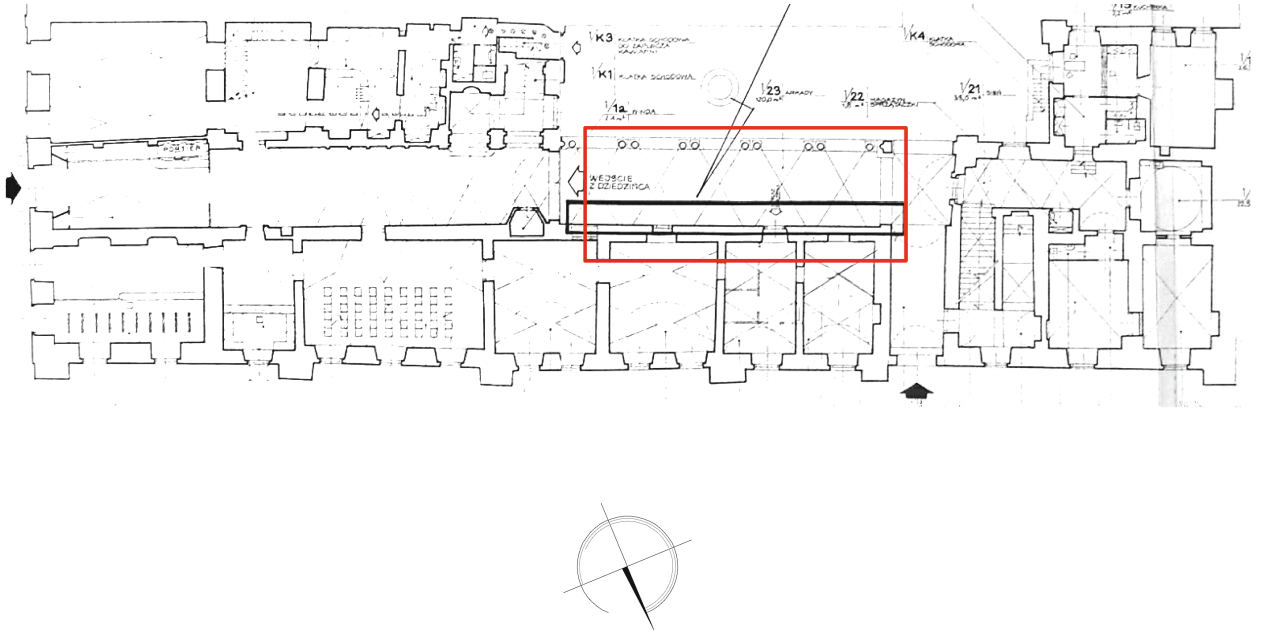
[3] Zalecane badania architektoniczne loggii stanowiły element sporządzonego już uprzednio opracowania: Łukacz M.:„Program badań architektonicznych pałacu »Pod Pod Krzysztofory«". Kraków 1985, Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków Pracownia Badań Architektonicznych (dalej cyt. PP PKZ PBA), mps w arch. MWKZ.

[4] Niewalda W., Filipowicz A.: „Badania architektoniczne piwnic budynku przy Rynku Głównym 35 w Krakowie". Kraków 1981. PP PKZ PBA Oddział Kraków, mps w arch. MWKZ.

[5] Kleszczyńska B., Krasnowolski B.: „Pałac »pod Krzysztofory«. Dokumentacja historyczna". Kraków 1978, PP PKZ w Krakowie, mps w Arch. WUOZ w Krakowie. Opracowanie to poszerzono i rozwinięto, wykonując dokumentację naukowo-historyczną w 2001 r. Komorowski W., Krasnowolski B.: „Pałac »Pod Krzysztofory«, Kraków, Rynek Główny 35. Dokumentacja naukowo-historyczna". Kraków 2001, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie (dalej cyt. arch. WUOZ) oraz w archiwum Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (dalej cyt. arch. MHK).

[6] Łukacz B., Holewińska–Sowa B., Łukacz M.: „Pałac »Pod Krzysztofory«, Kraków, Rynek Główny 35 – badania konserwatorskie wschodniej ściany loggii". Kraków 2000, PBZA Marek Łukacz, mps w arch. MWKZ.

[7] W latach 1917–1918 prowadzono pod kierownictwem Wacława Krzyżanowskiego prace remontowe i restauratorskie o znacznym zasięgu, m.in. usunięto wtórne obmurowanie kolumn loggii przeprowadzone w połowie XIX w. Komorowski W., Krasnowolski B.: „Pałac…", s. 60.

Pałac Pod Krzysztofory, rzut parteru, inwentaryzacja 2000 r. Oznaczono lokalizacje loggii arkadowej oraz rozpoznaną licową partię ściany południowej, oprac. M. Łukacz

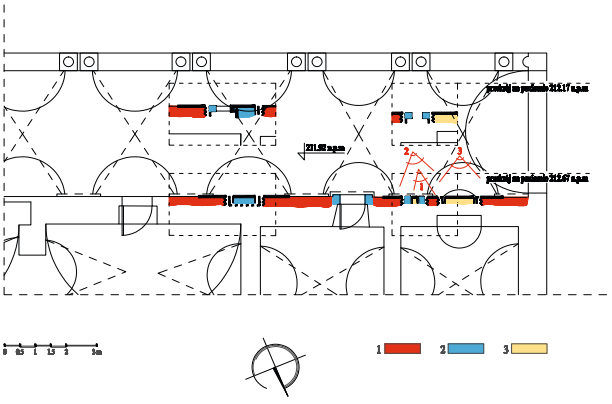
układzie, zbliżonym do polskiego, z użyciem zaprawy piaskowo-wapiennej, w ciemnoszarym kolorze z jasnymi grudkami niezlasowanego węglanu wapnia i drobinami węgla drzewnego w wypełniaczu o zachowanej obecnie słabej sile wiązania. Pierwotne lico tego wątku –cegieł i spoin – nie zachowało się na skutek użycia w pierwszej połowie XX wieku tynku cementowo-wapiennego o znacznej sile wiązania, odrywającego licowe warstwy wątku w trakcie jego usuwania w kolejnej akcji budowlanej. Wątek ten, występujący w górnej i środkowej partii ściany, datować można wstępnie na koniec XV – początek XVI wieku.

Drugą – chronologicznie – grupę materiału budowlanego w rozpoznanej części loggii stanowią odsłonięte partie wątku ceglanego wykonanego z palcówki o średnich wymiarach 4,5–5 na 11,5–12 na 24,5–25 cm. Wątek ten, wykonany przy użyciu zaprawy wapienno-piaskowej, w jasnoszarym kolorze z drobinami tłucznia ceglanego i trocin w wypełniaczu o zachowanej obecnie średniej sile wiązania, występuje jako budulec w partiach wprowadzania elementów architektonicznych w kolejnej fazie budowy: osadzania kamiennych impost spływów lunet sklepienia kolebkowo-krzyżowego loggii, odcinkowego nadproża otworu w północnej partii ściany, okienek piwnicznych oraz wyczystek kominowych. Kamienne elementy dekoracji architektonicznej oraz ceglane partie wątków tej grupy pochodzą z czwartej ćwierci XVII wieku. Kolejnym odsłoniętym elementem wątków ściany loggii jest osadzony w niej, wtórnie użyty, kamienny stopień schodów, pełniący funkcje nadproża wnęki (?) wraz z wtórnie użytą palcówką o średnich wymiarach 4,5–5 na 11,5–12 na 24,5–25 cm, przy pomocy której osadzono stopień w ścianie. Elementy te datować można tylko względnie na drugą połowę XVIII – początek XIX wieku. Czwartą grupę stanowi cegła maszynowa o wymiarach 6,5 na 14,4 na 29 oraz 6 na 13 na 26 cm, ułożona w układzie nieregularnym przy użyciu zaprawy wapienno-piaskowej, w jasnoszarym kolorze o zachowanej obecnie znacznej sile wiązania. Cegła ta występuje w zamurówce otworu drzwiowego w skrajnie zachodniej partii logii, zamurówce światła otworu wyczystki kominowej oraz w zamurówce otworu wyjścia z piwnicy wyznaczonego kamiennym, płaskim nadprożem stanowiącym wtórnie osadzony stopień schodów. Cegły o tych wymiarach datować można na drugą połowę – początek XX wieku. Przemurówki wątku ściany wykonane z użyciem cegły maszynowej o wymiarach 5,5 na 12,5 na 25 cm oraz tynk wapienno-cementowy z wzmacniającą, żelazną siatką, pokrywający dolną i środkową część ściany, pochodzi z drugiej połowy XX wieku.

W wyniku przeprowadzonych badań architektonicznych można stwierdzić, że zachodnie skrzydło zabudowy pałacu Pod Krzysztofory – w partii późniejszej loggii arkadowej – powstało w fazie późnogotyckiej[8]. Zjawisko wczesnego formowania się skrzydła budynku było charakterystyczne dla domów mieszczańskich Krakowa zajmujących narożne działki w blokach staromiejskich[9]. Narożna lokalizacja parceli po-

[8] Datowanie to potwierdzone zostało w świetle wyników terenowych badań konserwatorskich. Zob. Cempla M., Cechosz S.,Holcer Ł., Olbrycht A.: „Pałac »Pod Krzysztofory«, Kraków, Rynek Główny 35. Badania architektoniczne ściany północnej w wykopach archeologicznych od ulicy Szczepańskiej". Cz. 1–2. Kraków 2007, mps w arch. WUOZ oraz arch. MHK; Cempla M., Cechosz S., Holcer Ł., Jurczyk-Curyło D., Holewińska–Sowa B: *„Pałac pod Krzysztofory - badania konserwatorskie i architektoniczne".* Kraków 2009, mps w arch. WUOZ oraz arch. MHK.

[9] Formowanie się zabudowy na narożnych działkach bloków staromiejskich Krakowa omówiono w publikacji: Łukacz M.: Przemiany układu funkcjonalno-przestrzennego krakowskich domów mieszczańskich w okresie gotyku i początku renesansu. W: *Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji. Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska. Kraków 2000. Materiały konferencyjne*. Kraków 2001, s. 415–419; idem: *Średniowieczne domy lokacyjnego*

Pałac Pod Krzysztofory, rzut parteru, fragment, rozwarstwienie chronologiczne: koniec XV w. – początek XVI w., 2. ćwierć XVII w., 3. połowa XIX w. – połowa XX w., oprac. M. Łukacz

Pałac Pod Krzysztofory, parter, południowa ściana loggii, odsłonięty w odkrywce fragment wtórnie osadzonego w wątku ściany piaskowcowego nadproża i zachodniego węgara zaślepionej obecnie wyczystki kominowej, 1682–1684, fot. M. Łukacz

zwalała na dobudowę do istniejącego już traktu tylnego budynku mieszczącego się w przyrynkowej partii działki kolejnej sekcji i oświetlenia jej pomieszczeń oknami skierowanymi na podworzec bądź ulicę, w tym przypadku Szczepańską. Tego typu układ kubatur, złożonych z partii przyrynkowej i skrzydła bocznego od strony ulicy Szczepańskiej, wzmiankowany jest w rewizji wiertelnicznej z 1570 roku, gdzie wymieniony jest „dom przedni" i „dom poboczny": „…na tym przednim domu dachy a sczyty złe…" i „…na strychu pobocznego domu, który się ściąga ku ulicy Świętego Szczepana…"[10].

Loggia arkadowa powstała w czasie akcji budowlanej prowadzonej w latach 1682–1684 przez Wawrzyńca Jana Wodzickiego[11], nadającej zabudowie na tej działce układ funkcjonalno-przestrzenny charakterystyczny dla barokowego pałacu miejskiego. Rozwiązanie to – wraz z zamkniętą galerią na piętrze – jest typowy dla nowożytnej architektury pałacowej, gdzie loggia usytuowana na przedłużeniu sieni z reguły pełniła funkcje komunikacyjne, a znajdująca się nad nią galeria przeznaczona była na ekspozycję dzieł sztuki. Obecny wygląd parterowej części loggii zgodny jest – z niewielkimi zmianami – ze stanem, jaki nadała mu prowadzona akcja budowlana w drugiej połowie XVII wieku. W trakcie wznoszenia loggii osadzono we wschodniej ścianie kamienne wsporniki spływów lunet sklepienia kolebkowo-krzyżowego, kamieniarkę portali oraz kamieniarkę okienek piwnicznych, a także obramienie wyczystki kominowej.

Wtórnie osadzony w wątku ściany kamienny stopień schodów stanowił zapewne nadproże wnęki o obecnie niesprecyzowanej funkcji – nie jest możliwe upatrywanie w tej partii ściany otworu drzwiowego, bowiem przylega do niej od wnętrza ściana poprzeczna, jak również brak nad nim konstrukcyjnego, ceglanego nadproża. Użyty wtórnie materiał, a także niewystępowanie cech stylistycznych nie pozwalają na ścisłe datowanie czasu powstania wnęki; można wstępnie przyjąć, że wykonano ją w drugiej połowie XVIII

Pałac Pod Krzysztofory, parter, fragment południowej ściany loggii – stan po usunięciu tynku. Wtórnie osadzona kamieniarka okienka piwnicznego oraz wtórna kamieniarka wyczystki kominowej, 1682–1684, fot. M. Łukacz

Krakowa. II Forum Architecturae Poloniae Medievalis. Wydział Architektury PK, Kraków 15–16 maja 2009. Red. nauk. K. Stala. Kraków 2011, s. 67–98; idem: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, z. 28, cz. 1, s. 75–98.

[10] Wyrozumska B.: *Opisy kamienicy „Krzysztofory", niegdyś „Morsztynowska"*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1986, z. 16, s. 108.

[11] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory". Właściciele i lokatorzy od XIV do XX wieku*. Kraków 1999, s. 71, 72.

Pałac Pod Krzysztofory, parter, fragment południowej ściany loggii – stan po usunięciu tynku. Widoczne nadproże otworu drzwiowego uformowane w barokowej fazie budowy zaślepionego wtórnie w 2. połowie XX w., fot. M. Łukacz

wieku, w okresie upadku pałacu, przed fazą klasycystyczną, związaną z działalnością Jacka Kluczewskiego.

Późniejsze prace budowlane prowadzone w tym skrzydle pałacu Pod Krzysztofory nie wniosły znaczących zmian, z wyjątkiem może obmurowania kolumn loggii w połowie XIX wieku w związku z ich złym stanem statycznym[12] i nadaniu im formy masywnych filarów, którą to zamurówkę usunięto w trakcie kolejnych prac remontowych i restauratorskich o znacznym zasięgu, prowadzonych w pierwszej ćwierci XX wieku przez Wacława Krzyżanowskiego. Zapewne w tym czasie zaślepiono obszerną, barokową wyczystkę kominową. Wygląd loggii w tym okresie przedstawiają archiwalne fotografie[13].

W drugiej połowie XX wieku zamurowano ukształtowane w XVIII stuleciu wyjście ze skrajnie północnego pomieszczenia parteru do loggii, usunięto wyprawy tynkowe, a także skuto części licowych partii zabytkowych wątków.

Preliminary Conservation Research on the South Wall of the Loggia of Krzysztofory Palace in Kraków

Preceded by a polychrome detection analysis, the architectural research on the south wall and ceiling of the arcaded loggia at Krzysztofory Palace located at 35 Rynek Główny, Kraków was completed in 2000. The aim of the research was to evaluate the possibilities of carrying out the works included in the architectural development plan for the palace's courtyard. Research results have revealed that the east wing of Krzysztofory Palace – in the section that later became the arcaded loggia – was built in the late Gothic stage. In its functional and spatial form, this wing was in the 16th century described as a separate "house in a side street". The arcaded loggia was added to it in the last quarter of the 17th century as part of a larger construction project undertaken to alter the functional and spatial character of this plot in order to integrate and transform the buildings into a baroque city mansion. During the construction of the loggia, stone corbels supporting the curves of the lunettes of the cross-barrel vault spanning above the loggia, masonry of the portals and of the basement windows, as well as the frame of the chimney cleanout door were installed on the back elevation wall of the "house in a side street". The later construction works carried out in this wing of Krzysztofory Palace did not bring any substantial changes, the only notable exception, perhaps, being the facing of the loggia's columns in the mid-19th century due to their appalling static condition. The columns were transformed into massive pillars, however, the facing was to be removed in the course of another large-scale renovation and conservation project accomplished in the first quarter of the 20th century by Wacław Krzyżanowski. The wide baroque chimney cleanout door was permanently closed also at that time. The layer of colourful painted decoration surviving on the ceiling (grey and ochre, in a shade that matches the stonework of the loggia) also dates from that period. In the second half of the 20th century, the 18th-century exit of the northernmost room on the ground floor leading into the loggia was bricked in, the plasterwork was removed, and sections of the front parts of historical elements were hacked off.

[12] „Opis stanu widermachu pałacu Spiskiego i arkadowań pałacu Krzysztofory" z 1842 r. m.in. podaje: „Filary od arkad pałacu Krzysztofory wszystkie od dołu mają wygniłe kamienie tak, że niektóre opadają przy tem niektóre filary nie są pionowe… Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta budowlane, 1 poł. XIX w., nr inw. ABM, fasc. 1, s. 1, 2.

[13] Zob. fotografie w: Klein F.: *Pałac „Pod Krzysztofory" w Krakowie*. Kraków 1914, il. 6, 7.